

PERE FERRER DE VIC, BANQUER DEL SEGLE XIII, EN ELS ORÍGENS DE LA COMPTABILITAT PER PARTIDA DOBLE

JOSEP M. PASSOLA

Sembla que el segle XIII va produir una fornada de banquers vigatans que van desenvolupar després la seva professió a Barcelona: trobem documentada la saga vigatana dels Espiells actuant de canviadors entre 1280 i 1290. Bernat de Vic operava a Barcelona com a «campsores» el 1278. A Tomàs de Vic, banquer, el rei li devia l'any 1297 la respectabilíssima quantitat de 79.700 sous [Stephen Bensch, 1989, pàg. 311].

De Pere Ferrer de Vic, que també exercia de banquer a Barcelona, s'ha conservat la transcripció de set assentaments d'un llibre major de la seva comptabilitat, el que ens permet fer un petit estudi dels mètodes comptables que empraven els banquers de finals del segle XIII. Aquests assentaments van ser localitzats i publicats per Stephen Bensch en *La primera crisis bancària de Barcelona*, l'any 1989. El llibre major original d'on es van extreure els set assentaments s'havia començat el dia 25 de novembre de l'any 1296, ara farà 700 anys. Els assentaments, copiats per un notari en motiu d'una reclamació judicial, estaven a la carta 55, i pertanyen molt probablement al mateix any 1296 o bé al 1297.

Possiblement la carta es desdoblava en dues pàgines contraposades, amb les partides de deure a una banda i les d'haver a l'altra. El notari parla de cartes, no de folis, i una carta solia estar formada per les dues pàgines que en obrir el llibre quedaven a la vista del lector, això és pel *verso* del foli anterior i pel *recte* del foli següent. En una carta hi havia més d'un compte, com en aquest cas en el qual també hi havia el compte de Bartomeu Romeu, de l'assentament cinquè, que estava «en esta carta», és a dir, en la mateixa. El notari, però, va copiar només tots els assentaments d'un compte corrent, en una sola pàgina, amb l'haver a sota del deure. Tanmateix, el fet d'estar en una sola pàgina, o en dues, o una part a la dreta i l'altra a l'esquerra, no és essencial per a poder establir els criteris que van presidir la seva comptabilització.

El notari transcriu tots els assentaments que formaven el compte corrent d'un menor d'edat, Pere Soltzina, fill de Bernat Soltzina [vegeu transcripció a l'annex 1]. Es tracta, doncs, d'un extracte de compte, exactament igual que quan ara anem al banc i demanem una relació d'abonaments i de càrrecs d'un període determi-

nat. El compte corrent havia estat obert a nom de dues persones: la del menor Pere Soltzina, i la del seu tutor, Ebrines. El notari explica que «aquestes coses» són escrites en el primer llibre o capbreu de Pere Ferrer de Vic, canviador de Barcelona «lo qual capbreu comença a sis de les calendes de desembre de l'any 1296».

Resulta que Bernat, pare de Pere Soltzina, que havia mort feia poc, havia establert en el seu testament uns llegats que junts sumaven 62'66 lliures, una quantitat de diners important. Però no havia deixat diners en efectiu al seu fill Pere per a poder complir aquests llegats, i per això havia nomenat un tutor que administrés el seu patrimoni i efectués aquests pagaments. Allò que va fer el tutor Ebrines va ser demanar crèdits amb la garantia del patrimoni del menor, fins a 62'66 lliures. Aquests diners procedents del crèdit els va ingressar en un compte en el banc de Pere Ferrer de Vic, que actuava llavors a Barcelona. I un cop ingressats els diners (o abonats en compte), va procedir a fer els pagaments esmentats.

Tenim, per tant, set assentaments: tres d'haver i quatre de deure. L'haver s'inicia amb les paraules «devem lur» i signifiquen abonaments. El deure s'inicia amb les clàssiques paraules «deu-en nos» i signifiquen càrrecs. Estudiarem seguidament els assentaments que es van fer:

Els tres assentaments d'HAVER (1, 2 i 3) són dites o transferències bancàries que s'identifiquen per les paraules «li dixem» (erròniament en singular) o «lur dixem», o sigui, «els hi abonem en compte». Aquestes transferències procedien de Sartre, del Convent dels Frares Menors i de Jaume i Solà. Tots ells pagaven el preu d'una compra de morabatins. En aquells moments cobrar interessos per un préstec de diner era prohibit per les lleis canòniques, que consideraven usurari tot préstec remunerat. A fi de poder eludir la prohibició els moralistes havien inventat la fórmula de «comprar uns interessos per un preu que era el capital», amb el qual convertien el contracte de préstec en un contracte de compra-venda. En aquest cas, comprar un morabatí significava pagar una quantitat de diners tal que produís un morabatí de renda. En els assentaments 2 i 3 el preu d'un morabatí de renda és el mateix: 12 lliures; és a dir, s'havien de pagar 12 lliures per aconseguir un morabatí de renda anual.

I quants diners eren un morabatí? Un morabatí era una moneda d'or que, com veurem en els assentaments 4, 5 i 6, valia en aquells moments 11 sous i 4 diners. Però no era el mateix un morabatí-moneda que un morabatí de renda, perquè per les rendes es fixava una cotització diferent, que establia el mateix rei, o bé, com a Vic l'any 1320, s'establia per avinença entre el bisbe i el capítol d'una part i els prohoms de la ciutat per l'altra (segons pretenien aquests [Junyent, 1969, Priv. 218]). Les ordinacions d'En Sanctàlia es van dictar precisament quan es va ordenar pagar «per cens per quiscun morabeti nou sous Barcelonesos», i d'aquí Pella i Forgas en dedueix que el rei Jaume de qui parla el preàmbul era Jaume I (1213–1276) i no Jaume II (1291–1328) [Brocà, 1985, pàg. 307]. Això és lògic si considerem que a Vic, l'any 1320, en l'avinença abans esmentada, es va fixar l'equivalència en 13 sous i mig per morabatí de renda (la qüestió s'havia posat en arbitratge i la va decidir el batlle general de Catalunya Ferrer de Lillet); i l'any 1323 el mateix rei Jaume II la va fixar en només 13 sous [Junyent, 1969, priv. 228]. Per contra, a les corts de València de 14 d'abril del 1266 es va establir, en concepte de monedatge, el pagament d'un morabatí per habitant, o bé de 7 sous [Botet i Sisó, II, pàg. 48]; i les taules de canvi de Jaume I del 1247 canviaven el morabatí alfonsoí a València i a Mallorca per sis sous [Botet i Sisó, II, pàg. 47]. Resulta difícil imaginar que durant una part del regnat de Jaume II, com a màxim

entre els anys 1291 i 1320, els morabatins de renda haguessin augmentat la seva cotització de 9 sous a 13'50 sous, un augment del 33'33 per cent, sobretot si considerem que pels volts del 1296 un morabatí-moneda valia realment 11 sous i 4 diners. Per altra banda, és lògic pensar que si al morabatí-renda se li donava una cotització diferent, aquesta era més alta que la del morabatí-moneda a fi de protegir els rendistes (nobles i eclesiàstics) de l'augment del nivell de vida. Tenim doncs tres cotitzacions del morabatí-renda i segons cada cotització en resulta un tipus d'interès diferent: de 9 sous (segons Sanctacília), que donaria un interès del 5'62 per cent; i de 13 sous de l'any 1323 que donaria un interès del 5'41 per cent. Possiblement era una cotització intermèdia, entre el 4'5 i el 5 per cent. Una dada comparativa la podem trobar l'any 1315, quan el bisbe Berenguer de Guàrdia va comprar 2 morabatins de renda per 500 sous de Barcelona [Montcada, 1824, II pàg. 173], o sigui, per 12'50 lliures. El preu d'un morabatí de renda havia augmentat de 10 sous. Si apliquem la valoració donada 5 anys més tard de 13'50 sous per morabatí, resultaria un interès del 5'40 per cent.

Comptablement, les transferències implicaven un càrrec en el compte de l'actor de la transferència i un abonament en el del receptor. El receptor és sempre el compte Ebrines-Soltzina i evidentment el banquer les hi abona en compte. Quant al càrrec, en el primer assentament el senyala clarament: la carta 133 del «llibre vey», o del major anterior (compte de A. Sartre). Quant al segon, el compte dels frares menors podia estar en la mateixa carta que la del compte de Sartre, la 133 del major anterior, en considerar que l'expressió «item» la inclou; i quant al tercer, també el senyala explícitament: «de .l. iiii» o carta 53 del mateix major (compte de Jaume i Solà). El primer i tercer assentament compleixen claríssimament el principi fonamental de la comptabilitat per partida doble segons la qual cada assentament comporta un abonament i un càrrec. I com que tots els altres assentaments que veurem després també provoquen sempre un abonament en un compte i un càrrec en un altre, deduïm que el banquer Pere Ferrer de Vic aplicava a la seva comptabilitat l'any 1296 un dels principis fonamentals del sistema comptable de la doble partida: la dualitat d'anotacions.

Una última característica dels tres primers assentaments consisteix en què són tres transferències condicionals, en les quals la disponibilitat del saldo creditor que en resulta queda subjecte a una condició suspensiva, que s'anomena «solta». Aquesta característica s'expressa amb les paraules: «e quals sien deliurats con aien fet compliment a la venda», és a dir, el titular del compte no podia disposar del preu dels dos morabatins de renda si no havia signat primer totes les escriptures de compra-venda i els avals o fermances del crèdit. Podien aixecar aquesta condició suspensiva P. March i P. de Maya, possiblement els notaris davant els quals s'havien de signar les escriptures («a coneguda de...»), o bé els marmessors del difunt Bernat. Els tres assentaments porten la mateixa condició, la qual cosa significa que els tres crèdits s'havien formalitzat conjuntament.

Aquests tres assentaments formen la totalitat de l'haver, la suma dels quals assoleix exactament les 62'66 lliures. Un cop abonada aquesta quantitat en el compte corrent, el tutor va procedir a pagar els llegats testamentaris del pare del menor, ultra lliurar una petita quantitat en diners al mateix menor, deixant a zero el saldo del compte. Ho va fer amb 4 assentaments de deure, que en l'annex 1 hem numerat del 4 al 7:

Assentament núm. 4: comptabilitza una entrega en diners de 8 lliures i mitja a Pons de Soler. De fet és un reintegrament a favor d'una tercera persona: «Per ells donam comptant a...» i podia ser provocat per una ordre oral de pagament o per

una ordre escrita (xec o pòlissa), cosa que el document no especifica. Aquest pagament es va efectuar per complir la voluntat del pare Bernat Soltzina que en el testament «li lexa», o «li deixa» 15 morabatins. En aquest cas es tracta de morabatins-moneda, als quals, com pot comprovar-se fàcilment, corresponia una cotització d'11 sous i 4 diners per morabatí. La contrapartida és naturalment un abonament a la Caixa d'on sortien els diners. No especifica la carta perquè la caixa no es portava en un compte a part sinó en un llibre a part (o en dos llibres, un per les entrades de diners i l'altre per les sortides). Aquest és el sistema emprat en les comptabilitats que es coneixen del segle XIV (Banca Descaus i d'Olivella) i a la Taula de Canvi de Barcelona fundada l'any 1401 i que també utilitzava la dualitat d'anotacions del sistema de comptabilitat per partida doble. La cotització del morabatí-moneda coincideix molt aproximadament amb l'establerta per crida del rei Pere, de 8 de juliol del 1285, que donava als morabatins un valor de deu sous i sis diners [Botet i Sisó, II, pàg. 71 i III, doc. xv].

Assentament núm. 6: Igual que l'anterior, es tracta d'un reintegrament a favor d'un tercer, R. de Gaya, a qui entrega en diner el valor de dos morabatins (moneda) que havia llegat o que pertanyien a la dona de Miquel Roure. Naturalment el valor del morabatí-moneda és el mateix: 11 sous i 4 diners. La contrapartida és un abonament al llibre o llibres de Caixa d'on surten els diners per a fer el pagament, sense especificar la carta com era costum.

Assentament núm. 7: comptabilitza una entrega en diner a un dels titulars del compte, el menor P. Soltzina: «que pres comptants». La contrapartida és també un abonament a Caixa.

Assentament núm. 5: hem deixat per al final aquest assentament perquè comptabilitza una transferència a una persona que a la vegada la cedeix o paga a una altra: «que li dixem per ells», o sigui, que «li abonem pels titulars» a R. de Copons; i «per ell a», o sigui, per Copons a Romeu. La carta també assenyala on es fa l'abonament: «en esta carta», o sigui, la carta 55, la mateixa on s'havia fet el càrrec.

La suma dels 4 assentaments del deure coincideix amb la suma dels tres assentaments de l'haver: 62'66 lliures. El compte va quedar saldat.

L'anàlisi dels assentaments del llibre major permet reconstruir els de llibre diari, els quals, amb indicació de les partides i de les contrapartides, adoptaria la forma que segueix (s'identifica el compte de caixa amb la lletra C i es redueixen tots els divisors de la lliura al sistema mètric decimal):

BANC DE PERE FERRER DE VIC

LLIBRE DIARI

AS.	SUBCOMPTE	CONTRAPARTIDA	CARTA	DEURE	HAVER	COMENTARI
1	A. SARTRE	EBRINES I SOLTZINA	133	26'67	0'00	TRANSFERÈNCIA A SOLTA
1	EBRINES I SOLTZINA	A. SARTRE	55	0'00	26'67	OBTENCIÓ D'UN CRÈDIT
2	FRARES MENORS	EBRINES I SOLTZINA	133	12'00	0'00	TRANSFERÈNCIA A SOLTA
2	EBRINES I SOLTZINA	FRARES MENORS	55	0'00	12'00	OBTENCIÓ D'UN CRÈDIT
3	JACME I SOLÀ	EBRINES I SOLTZINA	53	24'00	0'00	TRANSFERÈNCIA A SOLTA
3	EBRINES I SOLTZINA	JACME I SOLÀ	55	0'00	24'00	OBTENCIÓ D'UN CRÈDIT
4	EBRINES I SOLTZINA	CAIXA	55	8'50	0'00	REINTEGRAMENT A FAVOR 3
4	CAIXA	EBRINES I SOLTZINA	C	0'00	8'50	SORTIDA CAIXA
5	EBRINES I SOLTZINA	B. ROMEU	55	50'00	0'00	TRANSFERÈNCIA ENDOSADA

5	B. ROMEU	EBRINES I SOLTZINA	55	0'00	50'00	TRANSFERÈNCIA ENDOSADA
6	EBRINES I SOLTZINA	CAIXA	55	1'13	0'00	REINTEGRAMENT A FAVOR 3
6	CAIXA	EBRINES I SOLTZINA	C	0'00	1'13	SORTIDA DE CAIXA
7	EBRINES I SOLTZINA	CAIXA	55	3'03	0'00	REINTEGRAMENT SIMPLE
7	CAIXA	EBRINES I SOLTZINA	C	0'00	3'03	SORTIDA DE CAIXA
TOTAL				125'33	125'33	

Si entréssim aquests assentaments en un programa de comptabilitat informatitzat, podríem demanar el compte del major del tutor Ebrines i el menor Soltzina, i el resultat seria el següent:

BANC DE PERE FERRER DE VIC

LLIBRE MAJOR

SUBCOMPTE; EBRINES I SOLTZINA

ASS.	CONTRAPARTIDA	DEURE	HAYER	COMENTARI
1	A. SARTRE	0'00	26'67	OBTENCIÓ D'UN CRÈDIT
2	FRARES MENORS	0'00	12'00	OBTENCIÓ D'UN CRÈDIT
3	JACME I SOLÀ	0'00	24'00	OBTENCIÓ D'UN CRÈDIT
4	CAIXA	8'50	0'00	REINTEGRAMENT A FAVOR 3
5	B. ROMEU	50'00	0'00	TRANSFERÈNCIA ENDOSADA
6	CAIXA	1'13	0'00	REINTEGRAMENT A FAVOR 3
7	CAIXA	3'03	0'00	REINTEGRAMENT SIMPLE
TOTAL		62'67	62'67	

Encara que no es conservi el llibre diari i que el deure i l'haver estiguin a la mateixa pàgina (només era una còpia) tot fa pensar que aquest compte està d'acord amb les regles que la comptabilitat per partida doble exigiria a un llibre major. L'única cosa que sorprèn és l'absència de dates en els assentaments: la inclusió de la data serà una de les novetats de les comptabilitats del segle XIV que es conserven, com la de Descaus i d'Olivella, possiblement a causa d'un augment de les operacions i a la dificultat que representaria localitzar un assentament concret. Tampoc podem saber si el major disposava d'un quadre complet de compte: de capital, comptes diferencials, i comptes de pèrdues i guanys. Però com a mínim queda demostrat que utilitzava la dualitat d'anotacions o la doble partida.

Com a conclusió podem dir que com a mínim alguna de les normes de la comptabilitat per partida doble es van desenvolupar al llarg del segle XIII sense que sigui possible precisar el seu grau de perfeccionament. Aquells mercaders, alguns dels quals es van convertir en canviadors i banquers, van modernitzar les tècniques de control i d'organització durant la revolució comercial. Rafael Conde y Delgado de Molina ha estudiat una altra banca de finals del segle XIII, la banca Fivaller, que es va veure involucrada en un procés judicial iniciat el 27 d'agost del 1299, en el curs del qual es van transcriure i discutir alguns assentaments dels seus llibres de comptabilitat [Conde, 1992]. De la seva anàlisi es desprèn que els llibres majors es portaven per partides contraposades, amb indicació de la contrapartida, llevat de les partides de caixa. Un sistema de comptabilitat netament progressista. Però aquests petits fragments de dues comptabilitats bancàries no permeten formular una teoria general dels mètodes comptables emprats durant el

segle XIII. La primera banca medieval fins ara ben documentada és la de Descaus i d'Olivella de la qual es conserven els llibres diaris i majors des de l'any 1372 fins al 1383.

ANNEX I

Còpia d'un foli del Registre de P. Ferrer de Vic, Banquer de Barcelona

Aquestes coses son escrites en .i. libre o capbreu den P. Ferer de Vich, cambiador de Barçelona, so es assaber en la .l.v carte del dit capbreu lo qual capbreu comensa .vi. Kalendis Decembris Anno domini Millessimo .cc. .xc. sexto.

[1] An R. ses Ebrines e an P. Soltzina DEVEM .xx.vi. lb. xiii s. .iii. d. que li DIXEM per A. Sartre el libre vey de .c.xxx.iii per raho de la venda que li han feta dels morabetins e quals sien desliurats com aien compliment a la venda a coneguda den P. March e den P. de Maya.

[2] Item DEVEM LUR .xii. lb. que LUR DIXEM per la compra de .i. morabati del Convent dels frares menors en aquella condició matexa.

[3] Item DEVEM LUR .xx.iiii. lb. que LUR DIXEM per en R. Jacme e per en Berenguer des Sola de l.iii. per raho de la venda dels .ii. morabatins ab aquella condició matexa.

SUMMA — .Ix.ii lb. xiii. s. .iiii d.

[4] E els DEUEN NOS — .viii. lb. x. s. que donam per el comtans an Pons de Soler per rao de .xv. morabatins que li lexa en Bernat Soltzina.

[5] Item DEUEN NOS .i. lb. que LI DIXEM per els an R. de Copons per el an Barthomeu Romeu en esta carta.

[6] Item DEUEN NOS .xx.ii s. .viii. d. que donam per els a R. de Gaya per los .ii. morabatins de la dona de Michel Roure.

[7] Item DEUEN NOS .Ix. s. .viii d. que pres comtans en P. Soltzina.

SUMMA — .Ix.ii lb. xiii. s. .iii d.

Bibliografia esmentada

BENSCH, Stephen, *La primera crisis bancaria de Barcelona*, dins «Estudios Medievales» (1989), ps. 311-328.

BOTET I SISÓ, Joaquim, *Les monedes catalanes*, Barcelona, 1976.

BROCA, Guillem M. de, *Historia del derecho de Cataluña especialmente del Civil*, Barcelona, 1985.

CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael, *Problemas y puntos destacados de una historia de las prácticas contables de la Banca Privada Barcelonesa en los siglos XIII, XIV y XV*. Ponència presentada en el «Encuentro de trabajo en torno a la elaboración de una Historia de la contabilidad en España», Madrid, 1992.

JUNYENT, Eduard, *Jurisdiccions i Privilegis de la Ciutat de Vic*, Vic, 1969.